

Нові матеріали до біографії Ст. Вас. Руданського.

Село Хомутинці Вінницького пов. на Поділлю, де народився Степан Васильович Руданський, займає низовину на річці Постіл, допливові ріки Бога. В Хомутинцях річка Постіл розливається у великий став, що навколо нього село розкинулось підковою, або в формі хомути, чому, як гадають, і саме село прозвано Хомутинцями. Води тут завсіди багато. Колись тут були лісові нетрі, а тепер ця місцевість більше має вигляд чистого поля з вкрапленими на ньому останками колишніх великих лісів.

До 1860 р. тут жили виключно українці. З 60-х р.п. пан Трельбуш передав с. Хомутинці в оренду жидам, від цього часу вони тут і оселились. Є тут і невеличка кількість католиків, які в звязку з вірою числять себе до поляків.

Селянство, серед якого Ст. Руданський виріс, виявило себе не дуже стараним що-до церковних одправ, а також і до різних церковних церемоній. В новозаписаному літописові с. Хомутинець про це говориться так — «прихожане къ богослуженію, говѣнію, поминовенію умершихъ усердны не особенно; равно какъ и къ богоомольямъ. Крестныхъ ходовъ и общественныхъ молебствій не бываетъ».

В 1863 р. тут уперше булó відкрито школу письменності¹⁾.

В селі Хомутинцях священикував іще дід поетів — Іван Руданський (1808-1828 р.), а згодом і батько поетів — Василь Руданський (з 1830 по 1861 р.). З Василя Івановича Руданського був небагатий сільський священик. Він мав п'ятеро душ дітей. Окрім того, він виховував своїм коштом свого молодшого брата Олександра — спочатку в Шаргородській Духовній Школі²⁾, а потім у Подільській Духовній Семінарії³⁾. Через оцю обмеже-

¹⁾ Матеріали: а) Лѣтопись св. Іоан.-Богосл. церкви с. Хомутинецъ Вин. уѣз. 1891.

б) Новозаписан. лѣтоп. св. Іоан.-Богосл. цер. с. Хомутинецъ 1898.

Ці літописи переховуються в Кам'янецьк. істор.-археолог. музееві (кол. церковному).

²⁾ Клировая вѣдомость. 1832. { Клірові відомості переховуються в архіві кол.

³⁾ Клировая вѣдомость. 1839. } Кам'ян. Духовної Консисторії.

ність в матеріяльних засобах ¹⁾) Василь Руданський раз-у-раз був заклопотаний і роздратований повсякчасними турботами про здобуття коштів ²⁾ на утримання дітей і молодшого брата ³⁾.

Із літопису та клірових відомостей видно, що Василь Руданський не скінчив Духовної Семінарії. В 1820 р. він був звільнений «изъ низшаго отданіенія». Чому саме Василя Руданського було звільнено з семінарії — невідомо, але можна гадати, що або за неуспішність в науках, або через брак матеріяльних засобів. Можлива річ, що те й друге разом спричинилися до цього. В усякому разі, батько поетів не був звільнений за якусь там провину, або за погану поведінку в школі, бо інакше його напевне не були б прийняли на службу до Духовної Консисторії в тому-ж-таки самому місті.

Таким чином, як бачимо, батькові поетовому не пощастило ще з школі-ної лави. І вийшовши він з семінарії, вживає всенікіх заходів, щоб здобути посаду священика і тим вийти «в люди» вже без відповідного на те освітнього цензу. В 1824 р. він одержує по Кам'янецькій Духовній Консисторії чин колезького регистратора, а в 1829 р. — губерського секретаря. В цьому-ж-таки році його звільнено з Духовної Консисторії і він висвячується на священика свого рідного села (Хомутинці), бо саме ця парафія була вільна за смертью його батька, Івана († 1828 р.). Місце свого батька В. Руданський заступив у 1830 р. і, певне був з нього дуже ретельний священик, бо мав він щось кілька нагород ⁴⁾).

¹⁾ Взагалі, треба сказати, що обмеженість матеріяльних засобів подільського духівництва, під той час, було явище загальне. Ось як за це говорить Чарнецький у своїй книжечці — «Истор. свѣд. о бывш. в м. Шаргородѣ (Могил. уѣз.) Духовн. Семин. и Духовн. училищъ» Кам'янець 1894. — «Православное духовенство Подольской епархии было въ то время вообще очень бѣдно и сильно затруднялось платить деньгами за содержание своихъ сыновей, воспитывавшихся въ училищахъ, потому что церковные причты почти не получали никакого жалованья отъ казны, а за требоисправленія прихожане исключительно благодарили натурою». — Такі-ж самі відомості про матеріяльний стан подільського духівництва можна знайти і в Олесницького в його книжечці «Истор. свѣд. о Каменецк. и Барском Духовн. училищахъ» Кам'янець-Под. 1891. Ці книжечки (Чарнецького й Олесницького) тим більш цікаві, що вони складені на підставі архівних матеріалів Кам'ян. Духовн. Консисторії та вищезгаданих шкіл. В цих книжечках є матеріал і що-до характеристики часів, за яких С. Руданський учивсь у Шаргородській Духовн. Школі. Тут можна знайти список дисциплін, що їх тоді викладали, список підручників, тодішню програму цих шкіл, склад учителів, — є в них і чимало матеріалу, з якого можна познайомитися з самим духом тодішнього навчання й виховання.

²⁾ Це особливо видно із листа С. Руд. до брата Грицька від 5-VII 1859 р.

³⁾ Що справді Василеві Руд-му здебільша доводилося утримувати на свій кошт (а не казенний) своїх дітей і молодшого брата, це видно із клірових відомостей, що збереглися в архіві кол. Кам'ян. Духовн. Консисторії.

⁴⁾ Див. зазначені вище літописи й клірові відомості.

З цього коротенського формулляра видно, що з батька поетового була звичайнісінка собі, аби-яка людина, з вузько-практичним і традиційним поглядом на життя¹⁾. На його думку, діти священикові мусіли іти по стопах батьківських, а тим більш, коли вони мали на це незбите юридичне право, завдяки своєму освітньому цензові. Отож, непогодження із батьківською думкою, прагнення до вищої світської науки це й були ті головні чинники, що спричинилися до непорозуміннів поміж батьком і сином.

Мати поетова, Теодора Порфирівна, походила із попівської родини з села Павлівки Вінницького повіту. Освіти не здобула жадної, знала читати й писати²⁾.

Точні, якого саме року народився С. В. Руданський, не встановлено. Одні з біографів зазначають, що він народився в 1830 р.³⁾, другі — 1831⁴⁾, треті — 1834⁵⁾, і, нарешті, четверті або поминають це питання, або висловлюються загально, що, мовляв, С. Руданський народивсь у 30-х рр. XIX ст.⁶⁾. Поступаючись на популярні видання творів С. Руданського часто-густо малоцінні, ми це робимо через те, що з одного боку — ці видання характеризують читача С. Руданського, а з другого — вони, розходячись у великій кількості серед широких кіл читаючої публіки, спричинилися до популяризування імені С. Руд. Головне-ж, відомості, які подавалися в цих виданнях про життя або творчість Руданського, раз-у-раз були єдині, щоб ознайомитись з особою поета. Через те ми иноді братимем на увагу й ці видання.

Щоб установити точно час народження поета, ми звернулися по відповідні матеріали до архіву кол. Кам'янецької Духовної Консисторії. Мет-

¹⁾ Таким обмеженім священиком був не тільки батько поетів, ба й абсолютна більшість усього тодішнього подільськ. духівництва. Олесницький так характеризує відношення духівництва до освіти: «при недостаточної образованності большей части духовенства тогдашняго времени и его непривычкъ къ образованію и даже нѣкоторомъ предубѣжденіи противъ образованія, училищной корпораціи, а особенно лицам начальствующимъ, было не мало труда при веденіи учебно-воспитательного дѣла». — Батько Ст. Руданського, що-правда, не належав до тих батьків, котрі вороже ставилися до освіти, і в цьому полягає його велика заслуга перед дітьми. Бо все-ж завдяки його матеріяльній підтримці, його діти здобули низку й середню духовну освіту, яка потім дала змогу Степанові вступити і до Медично-Хірургічної Академії.

²⁾ Такі відомості маємо у всіх клірових відомостях.

³⁾ С. Єфремов. Україн. письм. 1917 р. та інш.

⁴⁾ П. Клепатський. С. В. Руданський. Кам'янець 1921. (Рукопис Кам'ян I. Н. О.) та інш.

⁵⁾ С. В. Руданський. Збірник віршів. Одеса 1918. та інш.

⁶⁾ Н. Петровъ. Очерки истор. укр. лит. XIX ст. Київ 1884; Ст. Руданський «Зоря» 1892. № 13 та інш.

ричної книги ми не знайшли¹⁾, але знайшли за кілька років клірові відомості церкви с. Хомутинець, а саме — за 1832, 1839, 1843, 1847 і 1853 р. р. На підставі цих клірових відомостей можна точно встановити час народження поета, бо що-року кожна церква складала відомості про священослужителів та їхню родину, після чого ці відомості надсилалися до Кам'янець-Подільської Духовної Консисторії.

В кліровій відомості за 1832 р. у священика В. Руданського зазначено тільки одного сина Григорія одного року. Таким чином, С. Руданський 1832 р. іще не народився. У кліровій відомості за 1839 р., окрім Григорія 8-літнього віку, записані — Степан 6 р. (1833-1839), і Юхим 3 р. В 1843 зазначено — Григорій 12-літнього віку, Степан 10-літнього (1833-1843), Юхим 7, Олександер 3 і Ольга 1. Клірова відомість за 1847 р. дуже цікава з того боку, що в ній не тільки одзначено, якого саме віку кожен із дітей свящ. В. Руданського, ба навіть, точно вказується день і рік народження, згідно з метричною випискою. Тут говориться, що Степан народився в с. Хомутинцях, «гдѣ по метрической книжѣ состоитъ записанъ 1833 года Декабря 25 дня подъ № 31», також одзначено, що Степанові 14 р. (1833-1847). Такий самий повний запис про час народження Степана є й в кліровій відомості за 1853 р.²⁾.

Друге невияснене питання, це роки вчення С. Руданського, а також, в яких саме школах він учився. Одні біографи дуже невиразно зазначають, що він учився в кам'янецьких духовних школах. З цього можна гадати, що С. Руданський учився не тільки в Кам'ян. Духовній Семінарії, але й в Кам'янецькій духовній школі³⁾. Другі біографи згадують тільки, що С. Руданський учився в Кам'янецькій Духовній Семінарії, а про до-семінарську освіту нічого іншого не кажуть⁴⁾. Нарешті, треті біографи — питання про середню освіту поетову цілком поминають⁵⁾.

¹⁾ Архів кол. Кам'ян. Дух. Консист. перебуває тепер в хаотичному стані. Крім того, з нього раз-у-раз викрадають діла і книги десятками й сотнями пудів, про це свідчать відповідні акти Кам'ян. Архівного Управління.

²⁾ Щоб довести, що С. Руданський справді народився 25-XII 1833 р., ми навели аж 5 клірових відомостей. Це зроблено тому, що парафіяльні священики, з тих чи інших міркуваннів раз-у-раз подавали неправдиву дату віку своїх дітей. Отже, коли ми маємо клірові відомості, які охоплюють собою період часу за 21 рік (1832-1853), і скрізь час народження С. Руданського збігається з 1833 р., то річ безсумнівна, що ця дата правдива.

³⁾ Твори С. Руданського, Львів 1912, т. I; П. Клепатський, С. В. Руданський, Кам'янець 1921 (рукопис) та інш.

⁴⁾ О. Барвинський. Виїмки з нар. літер. Львів 1902.

⁵⁾ Н. Петровъ. Очеркъ истории укр. литер. Киевъ 1884.

Переглядаючи клірові відомості, ми бачимо, що С. Руданський в 1843 р. вчився у «Высшему Приходскому»¹⁾; а в 1847 р. «въ Шаргородскихъ уѣздныхъ училищахъ въ высшемъ отдѣленіи на содержаніи родителей»²⁾.

Таким чином, в 1843 і 1847 р. р. С. Руданський учився в Шаргородській парафіяльній і Духовній (уѣзdn.) школі³⁾.

В Кам'янці-ж Подільськім С. Руданський розпочав науку в Духовній Семінарії мабуть того-ж-таки 1847 р. Видно це з того, що у кліровій відомості за 1853 р. занотовано, що «Степанъ Василіевъ Руданскій обучается въ Подольской Духовной Семинарии Высшемъ Отдѣленіи на своеъ содержаніи». Коли 1853 р. Руданський вже кінчав семінарію, а в ній треба було вчитись не менш як 6 років (у трьох «отдѣленіяхъ» по два роки в кожному), то й вийде, що до семінарії він мусів вступити 1847, не пізніше як 1848 року.

Тепер цікаво ознайомитися з тими відомостями й споминами, які є у дружини Грицька Васильовича Руданського (Гр. Руданський — старший брат Степанів) — Софії Хомични. Вона тепер проживає в Кам'янці, на Польських Фільварках по Пушкінській вулиці. Їй тепер буде років 70. Походить вона з польської родини Цеслевських. Тепер Софія Хомична завдяки матеріяльній скруті, страшенно піду пала й живе мало не жебрущим життям.

На початку цієї весни (1923) до неї приїхав був із Сибіру її син, удовець Микола Григорович Руданський 47 років, який скінчив колись Кам'янецьку міську школу. Дядька свого, звичайно, він не знає. До цього часу видно й гадки не мав, що з його дядька Степана — видатний український поет. Та все-ж, за його допомогою можна дещо перевірити з тих повідомлень, що подає його старенька мати — Софія Хомична.

Запис од Софії Хомични ми зробили аж тричі. Вести запис од неї в її власній хаті було важко, бо вона вдома заклопотана господарством, а

¹⁾ Клирова вѣдомость. 1843.

²⁾ Клирова вѣдомость. 1847.

³⁾ «Приходська училища» хоч і були з них ніби окремі школи, та фактично вони становили собою не що інше, як молодші класи «Духовныхъ Уѣздныхъ Училищъ», причому, на чолі, як «уѣзднаго», так і «Приходского училища», був один ректор або «смотритель» для цих двох шкіл. Навчання провадилося тими самими учителями. І хоч юридично, як зазначає Чарнєцький в своїх «Истор. Свѣдѣн. о бывш. въ м. Шаргородѣ Духовн. Семинарии и Духовн. училищѣ», «приходское училище» було об'єднано з «уѣзднымъ» в 1855/56 шкільному році, фактично ці дві школи і до цього об'єднання являли собою одну неподільну повітову духовну школу. Тільки до об'єднання в цих двох школах разом треба було учитися 8 років (по чотири в кожній), а після реорганізації всього 6 років.

тепер ще й доглядом за трьома маленькими внучатами. Через те я вдався до завідувача Кам'янецькою Трудшколою ім. С. Руданського — Євгена Яковлевича Козинця, щоби він допоміг мені зібрати од Софії Хомичні всі відомості за Степана Руданського. А треба сказати, що коли Є. Я. Козинець приїхав був до Кам'янця і тут довідався, що ще проживає братова С. Руданського, він із нею познайомився і нераз мав розмову за С. Руданського. На моє прохання — допомогти мені зібрати біографічні відомості від Софії Хомичні, Є. Я. Козинець охоче згодився, і я, перші два рази, переводив запис у нього на кватирі, куди запрошено і С. Х. Руданську.

Перший раз я переводив запис, ставлючи запитання. Правда, в деяких відповідях почувалась непевність, але Є. Я. Козинець мене заспокоїв, що і кілька років тому вона говорила те-ж саме.

Коли, хутко по цьому, до Кам'янця приїхав її син — Микола Григорович, я вдався й до нього. На велике моє здивування, він категорично заявив, що в дядька Степана зовсім не було дітей, тимчасом Софія Хомична, як і всі біографи, зазначала, що в нього було двойко дітей. Це мене примиусило паново перевірити всі повідомлення Софії Хомичні.

Другим разом я вже не ставив їй запитань, як це було уперше, а повів справу цілком інакше. Приймаючи на увагу ту психо-фізіологічну зasadу, що старі люди краще пам'ятають своє давнє минуле життя, аніж теперішнє, я вдруге повів так справу, що С. Х. почала мені оповідати про своє життя, починаючи з моменту виходу заміж за Гр. Руданського. Під час її оповідання, я обережно вставляв свої запитання і направляв її розмову в потрібний для мене бік. Такий підхід до С. Х. був несподівано гарний.

На методі запису ми через те довше зупинилися, що коли нам довелося оголосити перший запис при Кам'янецькій Науково-Дослідчій катедрі, то дехто з присутніх зауважив, що на повідомлення С. Х. покладатись не можна, бо в 1920 р. од неї переводив запис С. Якимович, якому вона часом одмовляла подавати відомості за С. Руданського, коли-ж він обіцював їй яку-небудь допомогу, вона охоче з ним починала розмову. Це привело до думки, чи не вигадує більше С. Х. Руданська, коли їй що-небудь пообіцяти, аніж в дійсності вона знає про С. Руданського.

Проти цього повстав Є. Я. Козинець. Він зауважив, що те, що він чув сам скількись разів од С. Х., те, що записав С. Якимович і те, що ми записали — цілком збігається.

І ми з цим цілком погоджуємося.

Зазначені вище припущення неможливі вже хоч-би тому, що С. Х. Руданська вже занадто стара, щоби вона могла так гнучко вигадувати про С. Руданського, а коли-б вона почала вигадувати, то напевне дійшла-б у

своїх вигадках до неймовірної фантазії, і це було-би зразу помітне. Тому треба визначити, що Софія Хомична просто передає звичайну правду свого родинного життя і життя Ст. Руд.

Після перших двох записів, нам пощастило відшукати в Кам'янець-кому Г. П. У. газету «Наш шлях» від 25 червня 1920 р., яку було конфісковано з Кам'янецького І. Н. О.—разом з іншими часописами й журналими. В цій газеті й було видруковано запис С. Якимовича під заголовком— «Причинки до біографії Степана Руданського.

Наперед треба зазначити, що розходжені між моїми записами і записом С. Якимовича немає. У Якимовича лише не зібрані всі відомості. *

Щоб наново перевірити запис С. Якимовича, а разом з тим і свої по-передні, я втретє вдався до Софії Хомични, що з нею вже був добре знайомий.

Справді, С. Х. Руданська уперше познайомилася з Степаном вже після свого одружиння в 1870 р., коли вона разом з своїм чоловіком поїхала до нього в Ялту. Під час розмови з нею виявилося, що вона була з чоловіком в Ялті й вдруге, коли її чоловік був за доглядача Балтської лікарні. В останній (третій) раз Софія Хомична бачилася з Степаном у Балті. В Балту він заїхав до свого брата Грицька по дорозі, коли їздив одвідувати слабу матір, що жила тоді в дочки Ольги Комарницької в селі Кутище, недалечко від Вінниці.

З слів братової видно, що С. Руданський, крім князя Воронцова й Мордвінова, був дуже добре знайомий, навіть у приятельстві, з графом Шуваловим. З котрим саме з Шувалових, встановити не пощастило. Поет частенько бував у його й навлаки. Говорили вони між собою по-українськи й зверталися один до одного на «ти».

В таких-же добрих відносинах С. Руданський був і з княгинею Воронцовою (дружиною вищезгаданого Воронцова), і ця теж, як переказує С. Х., розмовляла з С. Руданським по-українському.

Крім знайомства С. Руданського з мальрем-артистом Айвазовським, він також був у приятельстві з лікарем Тондєєвим, що його дача була сумежна з тією, де мешкав С. Руданський. С. Х. Руданська говорить, що з Тондєєва теж був письменник. Степан Руданський любив частенько бувати у Тондєєвих. В родині Тондєєвих з Руданським розмовляли по-українськи, особливо дочка лікарева. Одного разу, коли Степан повернувся з вечірки й був веселий, він повинувся братовій, що кохає дочку Тондєєва і хотів-би її засватати. Коли-ж Софія Хомична запитала, а як-же буде з Широкою, він махнув рукою й сказав, що Широка не жінка йому.

За інших знайомих Руданського вона не знає.

Софія Хомична мені оповіла, що цар Олександер II подарував Степанові перстень з діамантом. Коли ми почали перевіряти запис С. Якимовича що-до відносин Руданського до Олександра II, то С. Х. тихенсько попередила, що тепер небезпечно говорити про царів. Тоді я зрозумів, чого С. Х. так побіжно зазначила мені про царський перстень. Мені вона спростувала, що цар не переховувався у Степана. Але справді, коли С. Руданський їхав разом з Олександром II, якийсь студент кинув у царя бомбу, та тільки-ж бомба тая не потрапила в карету, а вдарилася в стіну сада Мордвінова. Про те, як тримав себе С. Руданський у царя, їй нічого не відомо. У царя бував як лікар, часто подорожував з ним по Чорному морю. В одну із таких поїздок у Степана навіть була кровотока з горла¹⁾.

Про С. Руданського, як про поета, Софія Хомична дуже мало знає. Але їй було відомо, що з нього був поет. Близькі знайомі С. Руданського не раз запитували у нього про його писання, але Степан Васильович не любив про це говорити. Часами про його писання любив розпитувати артист-маляр Айвазовський, а С. Руданський на те відповідав, — та от там щось «ляпаю». —

Із біографії С. Руданського видно, що він цікавився народною творчістю. Крім тих етнографічних записів, що вміщені в I т. (Львів 1912) його творів, а також і тих, що вміщені в одному із збірників Драгоманова²⁾, єсть ще видрукувані його приказки і в збірникові Номиса³⁾. Між іншим Номис у передмові зазначає, що в його було цілих 298 приказок із записів Руданського. Братова каже, що Степан дуже любив розмовляти з простими татарами. В Криму він вивчивсь татарської мови й цікаві розмови з татарами занотовував. Таким чином, дійсно, з С. Руданського був не тільки поет, а й не аби-який етнограф.

В кабінеті, де поет працював, була сила книжок, що були скрізь порозкидувані, лежали навіть і на підлозі.

В Ялті С. В. Руданський завсіди од 11 до 2-ої і від 4 год. аж до пізнього вечора був зайнятий лікарською практикою. З боку матеріального в Ялті йому жилося добре.

У батьків погане життя для Степана почалося ще з юнацького віку. Батько поетів, Василь Руданський, як зазначає С. Х., на підставі слів

¹⁾ Відомості про замах на Олександра II-го, та й узагалі про стосунки з царем Руданського — звичайно родина легенда, бо історія не зберегла нам ніяких звісток про той замах. Ред.

²⁾ М. Драгоманов. «Малорусск. народн. преданія и разск.» Київ 1876.

³⁾ М. Номис. «Українські приказки, прислів'я и таке інше». С.П.Б. 1864.

Степанових та її чоловіка Грицька, був просто помішаний на тому, щоб його сини були священиками, а вони йшли проти волі батькової. Старий В. Руданський був настроєний проти Степана ще й через те, що він якось дуже чудно розумів лікарську справу, він просто гидував нею. Нераз потім брати — Степан та Грицько — згадували, як покійний батько, коли зустрічався з своїм сином Степаном, вже медиком — казав: — «іди, ти трупом смердиш», або не хотів йому руки подавати через те, що він (батько) бере до рук «святе тайнство», а Степан бере до рук «смердючого трупа». Взагалі, в споминах братів, батько їхній завсіди виступав людиною роздратованою, з примхами якимись. Така характеристика батька поетового тільки стверджує і доповнює ту, що ми були зробили на самому початку.

Що-ж торкається того, що у С. Якимовича записано ніби Степан дуже любив батька і що-літа їздив до нього, то це, відко, просто не було критично перевірено Якимовичем. Можлива річ, що С. Якимович любов сина переніс на батька. Батько Ст. Руданського помер 8 січня 1861 р.¹⁾, тоб-то того самого року, як закінчив Степан Медичну Академію, а це й був саме той період, коли батько і син були в надзвичайно прикрих стосунках²⁾. В цей час Степан зовсім не їздив додому, а лишався на літні вакації у Петербурзі й жив з репетиторства³⁾.

Мати поетова була жінка проста, доброго й чутливого серця. Дітей своїх дуже любила. Коли Степан бідував у Петербурзі, а суворий старий В. Руданський одмовив йому в допомозі, мати, часто нишком од батька, посилала Степанові до Петербургу грошей. Коли Степан Руданський став лікарем, він поїхав був до слабої матери, щоб підтримати її здоровля, та даремне, незабаром після його одвідування вона померла.

Особисте родинне життя С. Руданського було дуже нещасливе. С. Руданський жив з жінкою салдата Широкого — Явдохою. Що за людина, якого походження була Широка, Софія Хомична не знає. Софія Хомична каже, ніби Степан познайомився з Широкою в домі гр. Шувалова. Чи мала Широка яку освіту — теж не тямить, але їй відомо, що Явдоха Широка вміла читати й писати. Степан її вивчив по-українському й часто давав їй читати всякі книжки. Чоловік Широкої був п'яниця. Він дуже часто голодний, п'яний і обдертий з'являвся в дім Руданського. С. Руданський давав йому грошей, часами взуває і одягає, тоді Широкий зникав на деякий час, а потім знову приходив. Таким-же бачив Широкого пізніше і М. Г. Руданський (син С. Х.).

¹⁾ Клирова в'їдомості 1861. Новозапис. л'єтопись 1898.

²⁾ Див. лист Руданського до брата Грицька від 5-VII 1859 з Петерб.

³⁾ Твори С. Руданського, т. II. Львів 1896, стор. 9-11.

Про надзвичайну красу Широкої Софія Хомична оповіла мені, як і С. Якимовичеві, але ще додала, що в Широкої був чудовий голос і вона не раз співала разом з Ст. Руданським.

В розмові з Степаном — Широка вдавалась до нього на «ви». С. Руданський ніколи з нею не виходив «у люди»: — коли він ішов до театру або до якоїсь іншої публічної установи, то Широка лишалась у дома; також вона ніколи не виходила й до гостей Руданського. Отже Широка була у С. Руданського за економку, але все-ж, як це признає Софія Хомична, Степан жив із нею, що також записано їй у С. Якимовича.

Широка, як каже С. Х., поводилася непристойно, «була худого поведення», часами зникала на кілька день; «вона-ж Степана їй звела у могилу».

У всіх біографіях С. Руданського, в тому числі їй у Якимовича, говориться, що у С. Руданського було двоє дітей. До того часу, аж поки я мав розмову з Миколою Руданським, Софія Хомична і мені була казала, що у Степана було двоє дітей. Коли-ж М. Г. Руданський заявив, що то були діти не дядькові Степанові, а Широкого, я знову звернувся до Софії Хомични і вона признала, що справді то були діти не Степанові, а Широкого. І тут-таки вона завважила, що якби то діти були його, то він їх був-би усиновив, бо «діти тут не причому», а вони всенікій час жили під прізвищем Широких. Правда, досить дивно, але Софія Хомична про це не говорила тому, щоб не усугубляти і так багато неприємного для небіжчика Степана.

Діти були Христя їй Вася.

Христя побралася з вчителем, а Вася, після Ялтинської школи, був відданий в науку до Київа. Після того, як каже Софія Хомична, Вася пішов «в театр» і десь зовсім зник. Таким чином, С. Руданський, що-до Христі їй Васі, був лише іхнім, так-би мовити, опікуном, вихованцем.

Цікаво тут зулинитися їй на тому, що Петров, розбираючи творчість С. Руданського, каже — «Стихотворені «П'яниця», им'я що отримане від печальної страсти самого автора», нагадує своїм складом і змістом вірші Кольцова.

Як бачимо, Петров¹⁾ визнає за С. Руданським «страсть» до алкоголю. Чи справді-ж поет мав таку «страсть»? З таким запитанням я підійшов і до С. Х. Руданської. Вона в категоричній формі заперечує цьому. Навпаки, каже, що Степан не любив уживати алкоголю, а коли йому де-небудь у гостях і доводилося випити одну, дві чарки, то це дуже часто кінчалося різачкою.

¹⁾ Петровъ. Очеркъ истор. укр. лит. XIX ст. стор. 444.

С. Руданський не міг пити ще й тому, що з нього в Ялті був дуже популярний лікар, йому доводилося часто бувати в аристократичних домах, у самого царя. Не можна припустити, щоб він піячив і бувши студентом, коли саме й написав свого нещасливого «П'яницю» (1860), бо не до горілки йому було, коли він часом й шматка хліба не мав та просиджував по місяцеві й більше без гарячої страви.

Отже визначення С. Руданського, як алкоголика, з боку Петрова єсть вигадка, яку було зроблено згори, на підставі одного віршу, не перевіривши, чи дійсно ж воно так було чи ні?!

В одній біографії¹⁾ С. Руданського говориться, що він спромігся собі покупити «ґрунтець» в Ялті, а будинків збудувати не мав змоги, за браком коштів, бо з нього був лікар «безсребренник». Як каже С. Х. Руданська, Ялтинська земля належала не Степанові, а її чоловікові Грицькові. Цю землю, з невеличким будинком (3-4 кімнаті й кухня), Степан покупив у княгині Воронцові на власні кошти Грицька Руданського. Правда, Софія Хомична не од肯дає того, що, при купівлі цієї землі, можливо Степан доклав і своїх грошей, але все-ж садиба рахувалась за Грицьком Руданським. Степан, як каже С. Х., не хотів обзаводитись нерухомою власністю не через брак грошей у нього, а просто тому, що його серце не лежало до того.

Тут треба внести поправку, що С. Руданський жив не в братовому будинкові, як це записано у Якимовича, а він жив на дачі Мордвінова, де займав 6-7 гарно умебльованих кімнат.

До запису С. Якимовича про тих осіб, що ніби-то порозбирали книги й папери С. Руданського, треба поставитись критично. Так, коли я провадив розмову з Софією Хомичною Руданською перший раз, а її сина Миколи ще не було в Кам'янці, вона і мені оповіла, що Микола забрав багато паперів з собою, а в тому числі якісь папери й Степанові. Через кілька тижнів після цього, коли Микола Руданський приїхав із Н.-Усурійську, виявилося, що він забрав був з собою лише свої власні документи, а паперів дядькових у нього ніколи не було.

За важливе джерело до біографії С. Руданського, крім архіва кол. Духовн. Консисторії в Кам'янці, також являється архів кол. Шаргородської Духовної Школи. Тепер цей архів може бути або в самому Шаргороді або в Тиврові на Поділлю. Використати цей архів ми не мали жадної спромоги. Також нам невідомо чи зберігся він іще.

¹⁾ Твори С. Руданського Львів. 1912, Iт.

Надзвичайно важливе джерело до біографії С. Руданського це архів кол. Духовної Кам'янецької Семінарії. Але цей архів після того, як семінарський будинок зайняв Кам'ян. Сільсько-Господар. Інститут, в 1921 р. був цілком знищений¹⁾). Усі розшуки з нашого боку не дали жадних наслідків.

Окрім того, за важливі джерела до біографії С. Руданського мусять бути, — архів Петербурзької кол. Медично-Хіургічної Академії, а також і міські архіви Ялти, яких ще й досі, здається, ніхто не використав.

Володимир Герасименко.

---

¹⁾ Про цілковите знищення архіву кол. Кам'ян. Духовн. Семінарії див. докладну записку кол. завідуюч. Кам'ян. Архівн. Управлінням П. Клепатського від 12 грудня 1922 р. Ця докладна записка передається в кавцел. Кам'ян. Архівн. Управління.